

років ХХ століття. – Львів, 2004. – 265 с. 20. Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943–49: Довідник. – Нью Йорк. 1995. – 58 с. 21. Літопис УПА. Т.12. – Торонто, 1989. – 259 с. 22. Літопис УПА. Нова серія. Т. 7. – Київ-Торонто, 2003. – 554 с. 23. ДАЛО, ф. 5001, оп. 29, спр. 6, арк. 52. 24. Літопис УПА. Нова серія. Т. 7. – 549 с. 25. ДАЛО, ф. 5001, оп. 29, спр. 6, арк. 50. 26. Бедрій А. ОУН і УПА. – Нью Йорк, 1983. – 46 с. 27. Касьянов Г. Незгодні. Українська інтелігенція в Русі Опору 1960–80-х років. – К., 1995. – 34 с. 28. ДАЛО, ф. 5001, оп.31, спр.1, арк. 40. 29. Літопис УПА. Нова серія. Т. 3. – 571 с. 30. Дмитрук К. Під штандартами реакції та фашизму. – К., 1976. – 244 с. 31. Літопис УПА. Нова серія. Т. 3. – 581 с. 32. Літопис УПА. Нова серія. Т. 7. – 600 с. 33. Там само. – 605 с. 34. З особистого архіву автора (матеріали зібрані П. Кіндратовичем). 35. Літопис УПА. Бібліотека. Т. 4. Спогади вояків УПА та учасників збройного підпілля Львівщини та Любачівщини. – Торонто–Львів, 2003. – 82 с. 36. ДАЛО, ф. 3, оп. 1, спр. 435, арк. 163. 37. Там само, оп. 3, спр. 304, арк. 91. 38. Кіндратович П. Історія села Бунів в легендах і спогадах від найдавніших часів до 1939 р. – Львів: Каменяр, 2003. – 108 с. 39. Літопис УПА. Нова серія. Т. 7. – С. 538. 40. Кіндратович П. Історія села Бунів в легендах і спогадах від найдавніших часів до 1939 р. Львів, 2003. – 108 с. 41. Підгаєцька земля. – Нью Йорк–Торонто, 1980. – 266 с.

УДК 94(44):358.119“1919/1939”

В.П. Білодід

Львівський військовий орден Червоної Зірки
інститут Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
Національного університету “Львівська політехніка”

ПОГЛЯДИ ФРАНЦУЗЬКИХ ФАХІВЦІВ НА ЗНАЧЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ТАНКІВ МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ (1919–1939 рр.)

© Білодід В.П., 2006

Досліджено значення та застосування танків між двома світовими війнами (1919–1939 рр.) з погляду французьких фахівців. Показано, що тогочасна праця військових теоретиків і конструкторів відповідала передовим поглядам і була підтверджена практикою.

The role and exploitation of tanks between two world wars (1919–1939) from french specialist’s point of view is investigated. It is demonstrated that scientific work of military theorists and designers of those times conformed to progressive opinions and was confirmed in practice.

У військово-історичній літературі давно утвердився стереотип, що у французькій військовій науці не дооцінювали значення танків, цілком покладаючись на досвід Вердена, тобто сильну фортифікацію, здатну зупинити противника, дозволивши тим часом нагромадити необхідні сили для контрнаступу, в якому танки матимуть певне значення безпосередньої підтримки піхоти. Тому, практично, праці з цих проблем французьких військових теоретиків, написані між двома світовими війнами, практично, не згадують.

Між тим французька військова наука в цих питаннях не уступала своїм сусідам і противникам. Ще раніше за Великобританію (або рівночасно з нею) французи почали експерименти з броньованими гусеничними машинами. Перша така машина на базі бронеавтомобіля була виготовлена фірмі „Сос’ете Шаррон-Жіро” у 1902 р. Вже на початку Першої світової війни французи

пробували використовувати озброєні трактори для прориву дротяних загороджень. І, нарешті, вже у 1915 р. полковник Жан-Батіст Естьєнн, котрий був присутній на випробуваннях англійського артилерійського гусеничного трактора-тягача „Холт”, запропонував ідею створення сухопутного броненосця (*a cuirasse terrestre*) – гусеничної броньованої машини, озброєної гарматою та кулеметами [1]. Більшість генералів його не розуміли, але полковнику вдалося зацікавити цією ідеєю головнокомандувача французькою армією генерала Жоффра, який був поінформований про відповідні експерименти англійців. У грудні 1915 р. полковник отримав дозвіл викласти свої ідеї інженерам заводу „Шнейдер” у Крезе. Там і був створений перший французький танк, названий „Шнейдер”. Завдяки енергії Естьєнна, вже у лютому 1916 р. на цій фірмі було розміщено замовлення на першу серію: 400 танків „Шнейдер”. Паралельно у квітні 1916 р. генерал Жофрр санкціонував розміщення замовлення на 400 танків „Сен-Шамон” у „Компані де Форж д’Омкур” за проектом іншого ентузіаста полковника Рімайло. Обидва танки мали бензоелектричні двигуни, були без башт і мали на озброєнні знамениту 75-мм гармату. Після того, як англійці використали свої танки на Соммі, французька армія також з вересня 1916 р. почала вимагати подібну техніку, яка могла подолати перевагу кулемета над піхотою.

Нова техніка вимагала організації підрозділів та вироблення спеціальної тактики. Маршал Жофрр добився присвоєння Естьєнну звання бригадного генерала і призначення командиром штурмової артилерії (*Artillerie d’Assault*), як назвали новий рід військ. Французи відразу розглядали танки, як мобільний засіб вогневої підтримки піхоти та подавлення кулеметних гнізд противника. Танки були зведені в батальйони (*groupes*) по 4 батареї, а 4 *groupes* утворювали бригаду (*groupement*). Командири цих підрозділів виконували суто адміністративні функції, оскільки танки ледь не по машинах розпилювали між піхотними підрозділами. Крім того, обидві конструкції мали безліч механічних дефектів. Генерал Естьєнн відразу ж зрозумів необхідність добре підготованих екіпажів, тому були створені навчальні центри у містах Марлі, Керкотте та Шампле. До квітня 1917 р. проходили навчання 10 *groupes* : 9 на танках „Шнейдер”, які показали себе придатнішими, та 1 – на танках „Сен-Шамон” [2].

Командир штурмової артилерії генерал Естьєнн вимагав створення простого, легкого, надійного малого танка, виробництво якого не потребувало би великих затрат. Такий танк мав би наступати попереду піхоти, як це робили в давніх війнах *працники* чи легкі піхотинці *застрільщики* (зуави). Такі танки могли би надавати безпосередню вогневу підтримку піхоті і розвивати успіх, діючи самостійно. Пропозиції Естьєнна були не тільки прогресивними, але дуже відрізнялися від того, що робили, наприклад, англійці. Тому у генерала було багато противників, але він вмів добиватися свого. Було видано замовлення на 1000 двомісних легких танків „Рено” (FT-17), вагою близько 6 тонн, які мали поворотні башти. Башти не мали окремого приводу, але їх можна було повертати вручну на шаровому погоні і фіксувати в будь-якій бажаній позиції... На озброєнні цих танків залишилася 75-мм гармата та кулемет. Після успішного контрудару в Шато-Тьєрі, де ці маленькі танки показали себя винятково добре, їх почали масово виготовляти, формуючи нові батальйони. Ця машина виявилася кращою конструкцією Першої світової війни, які пізніше активно копіювали американські, італійські і радянські конструктори.

Припускаючи, що боротьба триватиме і в 1919 р., французи планували довести чисельність танкового парку до 11 тис. машин (Англія планувала 6 тис., США – 8 тис.). Але закінчення війни заморозило ці програми і кожна країна залишилася з тією технікою, яку мала у 1918 р. Заборонивши німцям розроблення і випуск танкової техніки за умовами Версальського миру, французи і самі зупинилися в цій галузі. Але, поки був живим генерал Естьєнн, розроблення застосування танків продовжувалося. Досвід війни було відображено у Тимчасовій настанові щодо тактики великих з’єднань від 6 жовтня 1921 р. і в Тимчасовій настанові щодо бойового застосування танків від 24 січня 1929 р. У цих настановах танки розглядали як засіб, призначений або для супроводу піхоти і спільних з нею дій (легкі танки), або для того, щоб розчищати шлях піхоті і легким танкам, знешкоджуючи важливі опорні пункти противника (важкі танки). І перші, й останні передбачалося

застосовувати на широкому фронті, щоб уникнути великих втрат від вогню артилерії, ешелонуючи бойовий порядок з метою глибокого вклинення в оборону противника [3].

Найрадикальнішими залишалися погляди генерала Естьєнна, які далеко випереджували положення статутів та настанов. Свої погляди використання танків, не тільки для супроводу піхоти, але й для розв'язання задач стратегічного порядку, генерал виклав у записці від 25 травня 1919 р. У 1921 р. на лекції, прочитаній в Брюсселі, він змалював таку картину танкового наступу: „Спочатку йдуть танки прориву масою 50 або навіть 100 т; вони рухаються напролом під покровом ночі, густого туману чи димової завіси, змітаючи всі перешкоди на своєму шляху. За ними слідом, використовуючи розчищену дорогу, йде піхота на броньованих автомашинах і артилерія супроводу. Перші лінії траншей захопленого зненацька супротивника швидко долаються, і на сцену виходять швидкохідні танки; вони довершують перемогу, як це давніше робила кавалерія. Тоді ж потужна артилерія на залізничному обладнанні, вогонь якої корегується з повітря, використовує свою далекобійність, щоб бити ворога у глибині його оборони. Противник, якого переслідують танками, не може привести себе до ладу, він зазнає поразки, як в битві під Каннами чи Ієною” [4]. Пізніше генерал Естьєнн уточнив: „Штурмова артилерія, на мою думку, є самостійним родом військ, несхожим ні на піхоту, від якої вона завжди буде відрізнятися своїми прийомами ведення бою, озброєнням і організацією, що вимагає наявності в тилу добре організованої служби забезпечення та ремонту” [5]. І в цьому питанні Естьєнн був далеко попереду від інших своїх сучасників, які зрозуміли необхідність найсерйознішого підходу до проблем ремонту і забезпечення танкових військ лише після серйозних невдач.

До 1929 р. Франція мала тільки танки Рено (модернізовані FT-17) і незначну кількість важких танків 2С (маса 68т, швидкість 6–12 км/год, озброєння: 75-мм гармата та 4 кулемети). Розроблення нових танків отримувало спротив (за рубежем копіювали танк „Рено”, захоплювалися легшими танкетками) і відбувалося повільно. Перші зразки нових машин були призначені для дальньої та ближньої розвідки; вони могли швидко пересуватись по дорогах і поза дорогами. Бронемашини для дальньої розвідки мали 4 ведучих колеса, а також реверсивний пристрій. Їх було озброєно 37-мм або 25-мм гарматою і кулеметом, вони розвивали швидкість 40–80 км/год (типи „Уайт-Лафлі”, „Панар”). Бронемашини для ближньої розвідки типу AMR мали вищу прохідність і були напівгусеничними. Деякі типи були цілком гусеничними, наприклад бронемашини ближньої розвідки „Шнейдер-Кегрес” (озброєння: 37-мм гармата і один кулемет; швидкість 30 км/год по дорогах, 15–20 км/год поза дорогами) і „Рено” (озброєння: 7,5-мм або 13,2-мм кулемет).

У 1930 р. у Франції було розроблено середній танк типу „В” (вага 30 тонн), який перевершив всі відомі зразки. На озброєнні він мав два кулемети, 75-мм і 47-мм гармати. Ця машина мала багато технічних конструктивних новинок, які ускладнили її виробництво. У зв'язку з цим зросла також складність її випробовування, тому перший батальйон з танків такого типу було укомплектовано лише 1937 р.; при цьому броню посилили до 70 мм. Того ж року почали випробовування танка „D” (маса 26 т; озброєння: 47-мм гармата і 1 кулемет) з бронєю 25 мм, пізніше посиленою до 40 мм. 1935 р. створили ще два зразки: танк „Сомуа” для великих бронетанкових з'єднань (маса 20 т; озброєння: 47-мм гармата і 1 кулемет; броня 40 мм; швидкість 20–25 км/год) і танк типу „Рено” або „Гочкіс” масою від 10 до 12 т для супроводу піхоти, озброєний 37-мм гарматою і 1 кулеметом [6].

Отже, до 1935 р. Франція володіла найрізноманітнішими типами танків, як здатними вести бій в тісній взаємодії з піхотою (супровід або прорив), так і призначеними для самостійних дій у складі великих бронетанкових з'єднань, створення яких було запроєктоване вже декілька років тому в розвиток ідей померлого вже генерала Естьєнна. Естафету останнього підхопив дивізійний генерал Жозеф Едуард Айме Думенк (1880–1948), на той час начальник четвертого бюро штабу сухопутних військ. Саме він склав записку про створення і використання великих механізованих з'єднань. 1931 р. було моторизовано дві кавалерійські дивізії, а незабаром ще три. Кавалерійська дивізія цього типу („дивізія 1932 р.”) мала дві кавалерійські бригади, одну механізовану бригаду у

складі бронеполку (2 ескадрони мотоциклістів, ескадрон бронемашин AMD, 2 ескадрони бронемашин AMC, ескадрон бронемашин AMR) і моторизований драгунський полк (батальйон на гусеничних машинах і 2 батальйони на вантажівках). У маневрах 1932р. брали участь моторизована піхотна дивізія, кавдивізія типу 1932 р., мотомеханізований загін (2 танкових батальйони, бронеавтомобілі, мотоцикли, артилерія на тракторній тязі).

Невдовзі виявилось, що в подібній кавдивізії дуже важко організувати взаємодію таких різних за своєю рухливістю складових, як моторизовані підрозділи і кавалерійські полки. Тому від 1933 р. з метою вивчення можливостей механізованих з'єднань почали створювати механізовані дивізії, до яких входила, зокрема, танкова бригада. Після маневрів у районі Шалон – Майї було утворено першу таку дивізію, названу „легкою механізованою дивізією”, у складі легкого розвідувального полку (2 ескадрони бронемашин AMD і 2 ескадрони мотоциклістів); танкової бригади (2 танкових полки по 4 ескадрони в кожному); моторизованої бригади (2 моторизовані драгунські полки по 2 батальйони в кожному) з артилерією (3 дивізіони), інженерними військами (один батальйон), підрозділами зв'язку і різними службами. На той час подібних з'єднань ще не було ніде. 1935 року ця легка механізована дивізія брала участь у маневрах, які проводилися в районі між р. Марною та верхів'ям р. Ени, де показали чудовий результат [7].

Цікаво, що генерал Думенк, який у 1940 р. зайняв високий пост начальника штабу Головної квартири збройних сил Франції, не зумів переконати свого шефа генерала Гамелена у необхідності правильного використання наявних танкових військ під час німецького наступу. Цікаво також, що не тільки радянські, але й сучасні російські автори, які відстоюють думку щодо правильності лінії Сталіна та його оточення у 1939 р. на підписання союзу з фашистською Німеччиною взамін союзу з Англією та Францією, називають генерала Думенка, котрий очолював англо-американську військову делегацію на переговорах з маршалом Ворошиловим влітку 1939 р., другорядною незначною особою. У справці, підготовленій Сталіну у відомстві Берії, зазначалося, що генерала Думенка з листопада планується ввести до вищої військової ради, що він є найбільшим спеціалістом з моторизації армії, але політикою не займався [8].

Генералові Думенку вдалося ще у 1933 р. добитися не тільки створення у Франції окремих бронетанкових та механізованих з'єднань, але й змусити вище командування дещо змінити свої погляди на застосування сучасних танків. У тимчасовій настанові щодо спільних дій піхоти і танків, затверджена 26 квітня 1933 р., зазначено, що використання сучасних танків і моторизація армії дозволяє відмовитися від повільного поступового просування, до якого змушує вогонь автоматичної зброї противника, і досягнути успіху, не очікуючи підходу решти ешелонів, тобто прискорити темп наступу. Здатність танків переміщуватися на значні відстані, озброєння і броня дають їм можливість вдало діяти проти міцних оборонних споруд і вклинюватися у місця, що недостатньо обороняються. Здійснити прорив добре укріпленого фронту можна лише, застосовуючи великі з'єднання з усіма засобами, якими вони володіють. Піхота і танки повинні взаємодіяти щонайтісніше; завдяки своїй швидкості сучасні танки можуть бути спрямовані на знищення цілей вглиб оборони, але вони ризикують опинитись в ізоляції перед протитанковими засобами противника. Оскільки піхота не може йти слідом за ними, вони повинні ешелонуватись вглиб, і кожний ешелон повинен підтримувати танки ешелону, що йде попереду. Останній ешелон складається з танків супроводу піхоти [9]. Все це було оригінально і правильно.

Далі в настанові зазначалося, що під час наступу проти районів, які недостатньо обороняються (фланговий маневр, контратака, розвиток успіху), дії танків в глибині оборони супротивника вже не є такими злагодженими з діями піхотних з'єднань. Тепер швидкість важливіша, ніж сила, але у зв'язку з цим ускладнюється організація взаємодії танків з іншими родами військ. Тільки артилерія на тягачах-всюдиходах і піхота на гусеничних машинах спроможна слідувати за танками і розвивати успіх, якого вони досягли. У потрібний момент доводиться створювати мотомеханізовані загони у тому складі, який необхідний для виконання поставленого завдання [10]. І це також було правильно.

У 1934 р. полковник Шарль де Голль, майбутній президент і великий політик Франції, розвиваючи стратегічну концепцію генерала Естьєна, видав книгу під назвою „До професійної армії”, в якій він викладає свою точку зору на професійну армію у зв’язку з механізацією [11]. У Радянському Союзі негайно оцінили значення цієї праці, випустивши вже у 1935 р. її російський переклад під назвою „Професійна армія” [12]. Розвиваючи та доповнюючи свої погляди в статті „Як створити професійну армію” та в записці від 26 січня 1940р., Ш. де Голль розвивав думку, що така машина як танк, з властивою їй потужністю, рухливістю та чудовим броньовим захистом, є, насамперед, інструментом маневру. Бронетанкові війська, за підтримки потужної авіації, мають ту перевагу, що можуть зосереджуватись, діяти та просуватися в надзвичайно короткий час. Прорив укріплених позицій відбувається зненацька, темпи та результати його як в тактичному, так і в стратегічному сенсі не можливо порівняти з повільними операціями, що здійснюються за підтримки лише однієї артилерії. Але найважливіше те, що це дає змогу створити великі бронетанкові та механізовані з’єднання, які володіють всіма засобами для самостійного здійснення стрімкого, гнучкого та вирішального маневру.

Він пропонував утворити танкові корпуси у складі 6 танкових дивізій, одної легкої танкової дивізії, загального резерву та відповідних служб. Механізовані засоби дадуть змогу їм пересуватися на будь-якій місцевості. Танкова дивізія, на його погляд, мала включати танкову бригаду (полк важких танків, полк середніх танків і батальйон легких танків бригадної розвідки); артилерійську бригаду (полк важкої гаубичної артилерії, полк польової артилерії, зенітний дивізіон); розвідувальний дивізіон (швидкісні танки та моторизовані підрозділи підтримки); інженерний батальйон та батальйон зв’язку; підрозділ спостерігачів та маскувальний батальйон, на якого покладено обов’язок задимлювати місцевість. Легка дивізія аналогічного типу повинна мати рухливіші, менш важкі підрозділи, які здатні забезпечити попередню охорону та розвідку. Загальний резерв повинен був складатися з бригади найважчих танків, передбачених для дій проти укріплень противника, артилерійської бригади найважчих систем, понтонного та маскувального полків, зенітного артполку, полку зв’язку та двох авіаційних полків підтримки (винищувального та розвідувального).

Полковник де Голль вважав, що зосередження танкових дивізій повинно відбуватися вночі, а атака на світанку під прикриттям вогню артилерії та стрілецької зброї. Бойовий порядок танків він пропонував розгортати в три ешелони (попереду легкі машини, далі – середні та важкі танки і резервний ешелон, необхідний для заміни частин та ведення додаткової розвідки). Кожний ешелон мав включати 5-6 послідовних хвиль, з яких найпотужнішою мала бути перша хвиля бойового ешелону. Передбачалося, що дивізія веде наступ по фронту 8 км; щільність бойових засобів залежить від ідеї задуманого маневру та від очікуваного опору противника. Легкі танки одразу ж посуваються вперед, цим самим намагаючись визначити систему вогню противника, розвідати підходи до головної смуги оборони та приховати основні сили дивізії. Коли в бій вступають основні сили, легкі танки забезпечують їх дії з флангів або з тилу, але ледь настає затишся, як вони знову починають виконувати своє початкове завдання. Бойовий ешелон, що складається з великої кількості машин, рухається по діагоналі до фронту противника з метою підійти до його опорних пунктів збоку або з тилу. Артилерія створює вогневі обриси ділянки, зайнятої противником; танки, що лишаються на місці, маскуються димовою завісою. Головні частини бойового ешелону придумують опір противника лише в окремих опорних пунктах з метою прокласти собі дорогу і якомога швидше податися до кінцевого рубежу. Підтримувальні частини, а потім і піхотинці завершують дію танків. Стрільці рухаються безпосередньо за танками на гусеничних машинах, або пішо. Вони займають завойовану територію та відразу готують її до захисту, аби за потреби підтримати з цих позицій танки, особливо на той випадок, коли супротивник зможе підтягнути свої танкові частини та організувати контратаки. Артилерія просувається разом з піхотинцями безпосередньо за бойовим ешелonom. Керування боєм здійснюють по радіо [13].

Під час боротьби бойові порядки військ, що наступають, на думку де Голля, можуть бути порушені; щоб запобігти цьому, потрібно призначити рубіж, якого потрібно досягти. Залежно від характеру бойових дій, від місцевості і від сили опору противника цей рубіж потрібно вибирати з таким розрахунком, щоб перебувати на відстані 50 км від вихідних позицій. Але якщо успіх визначився, дивізії негайно розвивають його, прагнучи захопити важливі пункти в тилу ворога і розладнати систему постачання противника.

Крім того, на думку де Голля, танки мають великий резерв ходу і здатні завдавати раптові удари. Цим бронетанкові війська подібні до бомбардувальної авіації, що діє безпосередньо над полем бою, здійснює нальоти на промислові об'єкти, а також рівночасно і до розвідувальної авіації, яка виявляє противника на значній відстані від лінії фронту чи вказує цілі на полі бою і повідомляє про розміщення частин своїх військ. Дії танків на землі органічно доповнюють дії авіації в повітрі; взаємодіючи так, танки і авіація можуть прискорити темп наступу [14]. Незважаючи на те, що Ш. де Голля, правильність поглядів якого довела Друга світова війна, французький генералітет вважав ледь не футуристом, деякі його ідеї, оцінені зарубіжними спеціалістами (чи не найскоріше в СРСР), повільно втілювалися в життя. Тимчасова настанова щодо тактики великих з'єднань від 12 серпня 1936 р. містила значно більше положень стосовно танків. Танкова атака ще уявлялася можливою тільки під прикриттям та за підтримки потужної артилерії, але передбачалися і самостійні дії танків, особливо під час розвитку успіху. І далі передбачалося, що першим завданням танків залишається супровід піхоти та взаємодія з нею під час придушення вогню автоматичної зброї противника, що затримує її просування, але передбачалося досягнення поставлених завдань раніше піхоти та танків супроводу; атака танкових з'єднань супротивника; заглиблення в оборону супротивника після розрушення її стійкості, з метою знищення бойових засобів, розміщених на великій відстані від переднього краю, і органів управління. Настанова офіційно наголошувала, що легка механізована дивізія є постійним за складом з'єднанням, здатним, з одного боку, забезпечити піхотним дивізіям, що наступають на фронті 40–50 км, розвиток успіху вглибину від 100 до 150 км, а також вдало здійснювати охорону при забезпеченні прикриття чи під час наступальної операції. З іншого боку, така дивізія може перерізати комунікації супротивника, обійти його з флангу, взяти участь в контратаці, ліквідувати прорив [15].

Тимчасова інструкція про застосування моторизованих і механізованих кавалерійських частин від 3 липня 1935 р. точно визначала принципи використання цих з'єднань і встановлювала бойовий порядок французької легкої механізованої дивізії під час наступу з двох ешелонів. Атакуючий ешелон, який включав в основному танки, мав завдання вийти до наміченого рубежу, прикриваючись і проводячи перед фронтом і на флангах розвідувальними бронемашинами AMR. Своєю чергою атакуючий ешелон розгортався у бойовий ешелон (кілька хвиль бронемашини AMC) і резерв (бронемашини AMC, ACC) та ешелон закріплення успіху, який мав займати і утримувати захоплений рубіж. Цей ешелон повинен був складатися з моторизованих частин, які підтримують і прикривають розвідувальні бронемашини [16].

Попри найсучасніші і правильні висновки послідовників генерала Етьєнна на практиці розвиток бронетанкових військ Франції відставав. Генеральний штаб більше надій і ресурсів віддавав знаменитій лінії Мажино. Крім того французькі політики все-ще сподівалися на мирне вирішення протистояння з Німеччиною. Тільки у 1936 р. вступ німців до Рейнської області та відновлення в Німеччині дворічної військової служби призвели до того, що було прийнято програму озброєння, яка передбачала створення 50 батальйонів танків супроводу (французькі генерали здебільшого не могли відійти від поглядів на танкові війська як різновид штурмової артилерії), 3 легких механізованих дивізій по 200 танків типу "Сомуа" і „Гочкіс" у кожній, та 12 батальйонів танків В (тобто 2 бронетанкові дивізії по 6 батальйонів у кожній).

Але у новій Тимчасовій інструкції щодо бойового застосування сучасних танків від 15 грудня 1937 р. все ще не йшлося про самостійні дії танкових з'єднань. За цією інструкцією танки ділили на

легкі масою близько 10 тонн („Гочкіс”, „Рено”) з легким озброєнням та швидкістю по пересіченій місцевості, сумісною із швидкістю руху піхоти, але підсиленою бронєю (що вигідно відрізняло французькі танки від аналогічних німецьких), та середні і важкі танки масою від 20 до 50 т (зразки „В” і „D”), озброєні однією чи двома гарматами, що можуть пробивати таку саму, як у цих танків броню на відстані 400–500 м, якщо кут з нормаллю становить 30°; ці танки на пересіченій місцевості повинні рухатися зі швидкістю, яка дає змогу випереджувати піхоту. Танки всіх зразків повинні насамперед знищувати найближчі до піхоти вогневі точки противника. Їх використання як засіб супроводу піхоти було головним. Для потужних швидкохідних машин типу „В” і „D” передбачалося просування вглиб оборони з метою розчленування бойових порядків піхоти противника. Ці танки могли отримувати завдання відповідно до плану загального маневру з’єднання і або взаємодіяти з піхотою, що наступає з танками супроводу, або ж діяти самостійно [17].

До початку Другої світової війни французьке верховне командування виклало свої погляди ще у двох інструкціях: від 16 грудня 1938 р. про умови і способи застосування бронетанкових з’єднань і від 23 лютого 1939 р. про способи застосування механізованих дивізій під час здійснення фронтального прориву завчасно підготовленої оборони противника. В цих інструкціях вже відбилися значні поступки в бік пропозицій на той час вже бригадного генерала Ш. де Голля. Вони передбачали значну самостійність використання бронетанкових з’єднань.

За інструкцією від 16 грудня 1938 р. бронетанкова дивізія у наступальному бою з метою забезпечити глибоке просування піхотних дивізій повинна щонайшвидше прорвати оборону противника на всю глибину, щоб завадити йому відновитись і ліквідувати вже здійснений або запланований прорив. Відтак бронетанкова дивізія мала довершити розгром оборони противника і розвинути успіх спільно з легкими механізованими чи кавалерійськими дивізіями, посиленними моторизованими розвідувальними дивізіонами, мотопіхотою і артилерією на механічній тязі. Зважаючи на те, наскільки ефективна бронетанкова дивізія у боротьбі супроти танків ворога, беручи до уваги її здатність зненацька завдати нищівного удару, передбачалася можливість її використання під час флангового маневру, в загальній контратаці проти противника, що встиг організувати оборону, або для того, щоб зупинити противника, якого не вдалося затримати [18].

За інструкцією від 23 лютого 1939 р. легку механізовану дивізію мали вводити в бій, як тільки буде придушено опорні пункти противника на передньому краї, коли на місцевості залишаться вже менше завад, а протитанкові засоби противника буде частково знищено. Легка механізована дивізія мала негайно почати розширювати прорив, атакуючи найважливіші опорні пункти в глибині оборони, які ще збереглися на смузі наступу. Резерви, які командування легкої механізованої дивізії вводило у прорив услід за танковою бригадою, повинні були складатися з легких загонів для розвитку успіху (розвідувальні танкові дивізіони, підрозділи бронемашин дальньої розвідки, моторизована піхота), завдання яких – швидко просочитись в оборону противника. Застосування цієї тактики, на думку авторів інструкції, за якими стояв дивізійний генерал Думенк, давало змогу виграти час, необхідний для того, щоби перебудувати бойовий порядок і перейти до масштабного розвитку досягнутого успіху [19].

Незважаючи на передові погляди військової науки, які виражав передусім полковник Ш. де Голль (30.05.1940 р. підвищений до бригадного генерала), який перед війною видав ще одну книгу „Франція та її армія”, в якій дав досить повну характеристику історії французької армії від часів зародження її правильної організації (з XIV ст.) [20], загальний консерватизм генералів Гамелена, Вейгана і всього вищого французького командування відіграв свою негативну роль. Хоча погляди генерала де Голля були частково відбиті в настановах та інструкціях, наявні бронетанкові сили, незважаючи на певні переваги краще броньованих французьких танків та їх велику чисельність, практично не мали істотного значення під час кампанії 1940 р. Вони були розпилені по піхотних з’єднаннях і бездарно втрачені. Виняток становила 4-та бронетанкова дивізія, якою командував генерал Ш. де Голль, продемонструвавши в травні 1940 р. під час боїв на Соммі, можливості таких

з'єднань. На жаль, генерал Вейган не захотів зібрати в кулак механізовані сили і відповісти німцям контрударом [21]. Причини такої розбіжності теорії та практики варто шукати далеко не в політичній площині [22], як вважали представники старої радянської історіографії. Очевидно справедливим залишається постулат, за яким кожна армія розвивається, вперто експлуатуючи власний досвід і рідко використовуючи чужий. Власний досвід Вердена настільки опанував думками французького генералітету, що ідеї Естьєнна, розгорнені де Голлем та закріплені в офіційних документах Думенком, здавалися їм не вартими серйозної уваги. На жаль, французька армія зразку 1940 р. не мала в своїх рядах маршалів наполеонівської епохи.

Отже, можна стверджувати, що погляди французьких фахівців на значення та застосування танків між двома світовими війнами (1919–1939) повністю відповідали не тільки передовим поглядам, але й реальності, підтвердженій практикою. На жаль, французьке командування не використало ні досягнень своїх військових теоретиків, ні досягнень своїх конструкторів.

1. Forty G. *Tank Commanders. – Knights of the Modern Age. – Firebird Books, 1993. – 12 p.* 2. *Id., – P. 13.* 3. Буше Ж. *Бронетанковое оружие в войне. – М., 1956. – 50 с.* 4. *Там само. – С. 50–51.* 5. *Там само. – С. 51.* 6. Форти Дж. *Германская бронетехника во Второй мировой войне. – М., 2002. – С. 34–36.* 7. Буше Ж. *Бронетанковое оружие в войне. – М., 1956. – С. 52.* 8. Волкогонов Д.А. *Триумф і трагедія. Політичний портрет Й.В. Сталіна. – Кн. 2. – К., 1990. – С. 15.* 9. Буше Ж. *Бронетанковое оружие в войне. – М., 1956. – С. 52.* 10. *Там само. – С. 53.* 11. *De Gaulle Charles. Vers l'armée de métier, – Paris, 1934.* 12. Де Голль Шарль. *Профессиональная армия. – М., 1935.* 13. Буше Ж. *Бронетанковое оружие в войне. – М., 1956. – С. 53.* 14. Де Голль Шарль. *Профессиональная армия. – М., 1935. – С. 43–78.* 15. Буше Ж. *Бронетанковое оружие в войне. – М., 1956. – С. 55.* 16. *Там само. – С. 55–56.* 17. *Там само. – С. 56.* 18. *Там само. – С. 56.* 19. *Там само. – С. 56.* 20. *De Gaulle Charles. La France et son armée. – Paris, 1938.* 21. *Jacques Gabriel. Les dessous d'une défaite. Récit d'un témoin // Lugdunum – Lyon, 1943. – P. 76–87.* 22. Миревич М. *Генерал де Голль. Штрихи к политическому портрету. – Ростов на Дону, 2002. – С. 62–78.* 23. Симон А., Уотерфильд Г., Моруа А. и др. *О тех, кто предал Францию / Пер. с франц. – М., 1941.*